

HOOFSTUK 3

AGGRESSIE IN DIE MIDDELKINDERJARE

3.1 INLEIDING

Die belangrikste vormende invloede in 'n kind se lewe kom uit die ouerhuis. In hoofstuk twee het dit duidelik na vore gekom dat die skool, en ander instansies en organisasies elk ook 'n groot invloed op die kind se ontwikkeling uitoefen, maar volgens navorser kan niks die ouerhuis vervang nie.

Die ouerhuis is die belangrikste opvoedingsinrigting in 'n kind se lewe. Navorser is van mening dat indien die binding tussen ouer en kind nie sterk is nie kan sekere gedragsprobleme na vore kom. Kinders sal minder probleme tydens hul ontwikkeling en groei toon, indien ouers bewustelik aan 'n verhouding met hul kinders bou. Vir die doeleindes van hierdie hoofstuk word aggressie spesifiek in die middelkinderjare bespreek. Die invloed van die ouer-kind binding op 'n kind se aggressie, geniet in hoofstuk 4 aandag.

3.2 AGGRESSIE

Aggressie is 'n sterk emosie van onaangenaamheid. Emosie wek energie binne die individu op. Aggressie wek dus energie op wat die individu aanspoor om die objek wat die aggressie veroorsaak het, seer te maak of te vernietig. (vergelyk van Staden, 1988:60.) Niolon (2000:2) konstateer dat: "...*anger is not the same thing as aggression. Anger is a feeling, while aggression is a class of behaviors. Anger is a temporary emotional state caused by frustration; aggression is often an attempt to hurt a person or to destroy property*". Navorser stem saam met die skrywer dat aggressie 'n natuurlike, refleksiewe gevolg van frustrasie is. Frustrasie ontstaan as gevolg van 'n doelwit wat geblokkeer is. Indien die kind dus nie sy doelwit in sy ontwikkeling en groei kan bereik nie, word hy gefrustreerd en gee uiting deur middel van aggressiewe optrede.

Wanneer 'n kind vir almal kwaad word, gedurig met iemand twis of baklei, skerp of kru taal gebruik, word hy as aggressief bestempel. (vergelyk Maree, 1990:47 en Riker & Riker, 1982:276.) Soos uit die omskrywing van aggressiewe gedrag blyk, is navorser van mening dat kinders verskillende wyses gebruik, hetsy fisies of verbaal, waarop hulle gevoelens van aggressie en woede uitdruk.

Aggressie is 'n normale menslike verskynsel, maar indien dit die kind se optimale funksionering en groei van gesonde kindwees negatief beïnvloed, kan dit as probleemgedrag beskou word. Daar bestaan nie in die teorie 'n DSM-IV klassifikasie spesifiek vir aggressiewe gedrag nie. Die volgende klassifikasies vir die diagnose van die aggressiewe kind word byvoorbeeld deur sielkundiges benut, naamlik "312.8 Conduct disorder" en "312.9 Disruptive Behavior Disorder". (vergelyk DSM-IV, 1994:85;94.) Die eerste klassifikasie het 'n reeks anti-sosiale gedrag wat by die kind geïdentifiseer word, naamlik aggressiewe gedrag, diefstal, vandalisme, brandstigting en leuens. Kratochwill & Morris (1991:173) noem dat die doel van die kind se gedrag is om ander te beseer en om mag te verkry. Die skrywers is van mening dat dié gedragpatrone soms normaal in 'n kind se ontwikkeling is. Dit is egter die patroon van die anti-sosiale gedrag wat negatiewe gevolge vir die kind se ontwikkeling kan hê, wat gemonitor moet word.

Volgens navorser het aggressie 'n algemene verskynsel in die moderne wêreld geword en dit kan as 'n belangrike faktor in fisieke- en geestesgesondheid beskou word. Dit geld nie slegs vir die volwasse populasie nie, maar intense vorme van aggressiewe gedrag is ook 'n waarneembare werklikheid by kinders. Die kind in die middelkinderjare bevind hom in 'n tydperk van snelle verandering op alle gebiede van sy ontwikkeling. Alhoewel aggressie van kind tot kind verskil, is dit 'n normale deel van menswees. Aggressie kan wel 'n negatiewe uitwerking op al die vlakke van 'n kind se ontwikkeling hê as hy nie leer om die aggressie op 'n konstruktiewe wyse te hanteer nie.

Indien aggressie as probleemgedrag in die middelkinderjare geïdentifiseer word, is dit belangrik om die oorsake van aggressie te bepaal. Die oorsake van aggressie word vervolgens bespreek.

3.3 DIE OORSAAK OF REDES VIR AGGRESSIE

Verskeie skrywers is dit eens dat daar byna altyd 'n spesifieke oorsaak of rede vir 'n kind se gedrag bestaan – dit moet net gesoek word. (vergelyk Schoeman, 1996:172 en Maree, 1990:47.) Namate 'n kind ouer word en met sy omgewing in interaksie tree, veral in die middelkinderjare, ontwikkel die kind wyses om sy basiese doel van “behoort aan” as basiese behoefte te bereik. Volgens Thompson & Rudolph (1992:257) is verskeie faktore krities in die ontwikkeling van samehangende patrone van gedrag en houdings.

Volgens Dreikurs (in Thompson & Rudolph, 1992:257-259) is 'n basiese ontleding gemaak van die onmiddellike doelwitte wat kinders gebruik om hul basiese doelwit van “behoort aan” te bereik. Die skrywer het bevind dat kinders wat nie 'n patroon van wangedrag openbaar nie, 'n onmiddellike doelwit van konstruktiewe samewerking het. Die kind wat geen wangedrag openbaar het nie, kon hul plek vind en goed voel oor hulself. Die kind se gedrag is dus sosiaal effektief.

In teenstelling hiermee volg kinders, wat 'n patroon van wangedrag openbaar, gewoonlik een van vier foutiewe doelwitte, naamlik aandag, mag, weerwraak en terugtrekking. Die ouer of terapeut moet dus die doel van die aggressiewe kind se gedrag bepaal. Het die kind dus 'n behoefte aan aandag, mag, weerwraak of tyd vir homself? Beide Harrison (1996:81-85) en Thompson & Rudolph (1992:258) is van mening dat as die terapeut of ouer die doel van die kind se wangedrag begryp, die kind se gedrag in perspektief geplaas kan word. Die oorsake van aggressie word vervolgens onder sekere afdelings met in agneming van die vier motiewe van aggressie, bespreek.

3.3.1 Fisiese en emosionele faktore

Aggressie is 'n menslike instink en was nog altyd by die mens teenwoordig. (vergeelyk Schaefer & Millman, 1982:237.) Volgens Schoeman (1996:172) is 'n kind se gedrag altyd 'n poging om sy basiese psigologiese behoeftes, soos vryheid, pret, mag en "behoort-aan", te bevredig. Indien 'n kind se behoeftes nie bevredig word nie, gebruik hy dikwels die verkeerde wyses of meganismes om te kry wat hy wil hê, soos deur te baklei.

Kinders openbaar soms aggressiewe gedrag ten einde hulself te beskerm en in 'n vyandige en wrede wêreld te handhaaf. (vergeelyk Thompson & Rudolph, 1992:483; Winkley, 1996:115 en Oaklander, 1988:207.) Kapp (1990:29) is van mening dat kinders met aangebore of verworwe gestremdhede, soos doofheid en blindheid, die kind se lewe met verskeie probleme kompliseer. Sulke kinders is meestal weerloos teen negatiewe gedrag.

Volgens Winkley (1996:115) is sekere kinders onder stres meer vatbaar vir aggressiewe gedrag as ander kinders wat nie blootgestel word nie. Tydens geboorte word 'n klein persentasie van babas met 'n sensitiewer temperament as ander gebore. (vergeelyk Winkley, 1996:115.) 'n Swanger vrou se emosies word volgens laasgenoemde skrywer op haar ongebore baba oorgedra deur die afskeiding van 'n spesifieke stof, endorfien. Die fetus is bewus van die verandering in 'n vrou se liggaam en hoewel hy dit nie verstaan nie, reageer hy op die emosionele deel daarvan. Die swanger vrou se gevoelens van aggressie, angs, skuld of woede kan dan eendag daartoe lei dat die kind baie kwesbaar vir dié emosies is, sonder dat hy weet hoekom. Navorser is van mening dat hierdie emosies in sy onbewuste onderdruk is, en daarom bly dit onverwerk. Daarenteen sal die positiewe gevoelens wat die swanger vrou oor die koms van haar baba koester, die kind geborge en gelief laat voel.

Die kind se ontwikkelingsfase speel volgens navorser 'n rol in die ontstaan van aggressie. Die middelkinderjare het te doen met verskeie veranderings en aanpassings in die kind se lewe.

Soms kan kinders byvoorbeeld kwaad raak omdat hul liggaam verander (Eastman, 1994: 14 en paragraaf 2.2.1.1) Sekere ontwikkelingstake wat van die kind in sy middelkinderjare verwag word, word ook vereis. Indien die kind dus nie aan die vereistes voldoen nie, raak die kind frustreerd en kan aggressiewe gedrag na vore kom. Die kind moet selfdissipline aanleer, om sodoende beheer oor sy emosies te verkry. Eastman (1994:14) stel dit as volg: *“They need to understand that it is OK to feel angry but that growing up means that they must master their out-of-control and learn to make peace with themselves and others”*.

Navorsers is van mening dat aggressiewe optrede tydens die middelkinderjare soms nog aanvaar kan word omdat die kind nog besig is om sy emosies te leer beheer (vergeelyk paragraaf 2.2.2.1 en 2.2.4). Daar moet egter onderskei word tussen die kind wat periodiek in ‘n vuisgeveg betrokke raak of aanhoudende woede-uitbarstings kry teenoor die kind wat op ‘n natuurlike wyse tot sulke optredes oorgaan. (vergeelyk Van Niekerk, 1992: 185.) Indien die kind in die middelkinderjare onsuksesvol is in sekere ontwikkelingstake wat hy moet bereik, kan dit dus tot ongewildheid by sy maats aanleiding gee wat weer die kind se selfagting verlaag.

‘n Mens se bepaalde selfkonsep of selfbeeld wat hy van homself handhaaf, word nie as sulks oorgeërf nie, maar word opgebou uit alles wat hy van kleins af beleef. Die kind met ‘n negatiewe selfkonsep sien homself nie as goed genoeg nie –nie vir sy ouers nie, nie vir sy onderwysers nie, nie vir sy maats nie (vergeelyk paragraaf 2.2.5.3). Depressie is dieselfde gevoel as aggressie, maar dit word teen die persoon self gerig, met ander woorde na binne gekeer, terwyl aggressie na buite gewend word.

Volgens Mc Kay (2000:6) is kinders gedurig in konfrontasies betrokke of word deur maats blameer. Soms kan die gevolg hiervan wees dat die kind nie kan slaap nie of rusteloos met homself voel. Volgens navorsers is kinders geneig om graag te wil “behoort” en aanvaar te word. Indien die kind dus sleg voel oor homself ontstaan aggressie en/of depressiewe gevoelens.

Volgens Niolon (2000:1) is dit egter nodig om te bepaal wat die oorsaak van of rede vir die kind se aggressiewe gedrag was. Volgens die skrywer is aggressie meestal 'n reaksie op frustrasie. Kinders se frustrasies word deur eensaamheid, teleurstelling, isolasie, ang en hartseer uitgelok. Kinders reageer gewoonlik aggressief teenoor laasgenoemde situasies, omdat die kind hulpeloos in sy situasie voel. Niolon (2000:2) konstateer dat aggressiewe kinders dikwels hulself wil beskerm om nie seer te kry nie. Die kind maak dus van verdedigingsmeganismes gebruik. Die gevolg is dat die kind sy gevoelens na binne keer en dat ander hom nie verstaan nie. Navorsers beklemtoon die belangrikheid van die bewusmaking van gevoelens sodat die kind in kontak met sy gevoelens kan kom en dus kan deel hoe hy op daardie stadium voel.

Navorsers is van mening dat kinders in die middelkinderjare met 'n swak of lae selfbeeld by negatiewe bedrywighede en gedagtes oor hulself betrokke raak. Gesinsfaktore speel dus 'n belangrike rol in die vorming van die kind se selfkonsep.

3.3.2 Gesinsfaktore

Verskeie skrywers (Thompson & Rudolph, 1992:483; Schaefer & Millman, 1981:237; Kapp, 1990:115 en Maree, 1990:47) is dit eens dat aggressiewe kinders dikwels aggressiewe ouers het. Baklei, as wyse waarop aggressie of konflik hanteer word, kan dus beskou word as aangeleerde gedrag na aanleiding van die voorbeeld wat ouers, maats of ander betekenisvolle persone aan die kind stel.

Studies, volgens Fillon (1999), toon aan dat die media en maats 'n invloed op kinders se aggressiewe gedrag het, maar dat ouers se invloed die grootste determinant van 'n kind se aggressiewe gedrag is. In Fillon se studie is die verhouding met die kind se opvoeder getoets waar meer as die helfte van die kinders se houding aggressief teenoor die ouer was. Navorsers het in die studie die volgende bevind:

- Kinders wat by beide ouers woon se aggressie vlak is laer as kinders wat in enkelouergesinne woon.

- Die kind se aggressie vlak word bepaal deur die tipe verhouding wat die kind met die ouer het. Min tot geen konflik ontstaan wanneer die ouer-kind verhouding gebalanseerd is.
- Hoe meer ouers by die kind se sosiale lewe betrokke is, hoe laer is die aggressie vlak by die kind.
- Indien huwelikskonflik ontstaan, kan die kind 'n vergelyking maak oor hoe sy ouers op aggressie reageer. Die kind identifiseer dus met sy ouers oor wat aanvaarbare gedrag vir hulle is.

As kinders aanvoel of waarneem dat hul ouers nie tyd vir hulle het nie of dat hulle in die pad is, kan die kind aggressief reageer. Hulle probeer die aandag soek wat hulle nie kry nie. 'n Kind wil voel dat sy ouers hom lief het en is dus bereid om genoeg tyd aan hom af te staan. Vanuit bogenoemde studie kan daar dus duidelik waargeneem word watter belangrike rol die kind se ouers in sy ontwikkeling speel. Orpinas (1999) stel dit soos volg: *“Children need to be talked to and monitored starting at a very young age. And parents have to be careful what they teach their children, because children learn from them the most”*.

Opvoedingstekorte en versteurde gesinsverhoudings kan tot aggressie bydra. Dit sluit faktore soos streng of onredelike dissipline, liefdeloosheid, oorbeskerming, fisiese- en emosionele verwaarlosing, drankmisbruik, werkloosheid, misdaad en selfs swak behuisingsomstandighede in. (vergelyk Kapp, 1990:115; Clarke-Stewart & Friedman, 1987:501 en Winkley, 1996:115.) Kapp (1990:115) stem saam met Maree (1990:7) dat 'n gebrek aan gehegtheid in die gesinslewe tot aggressiewe gedrag by kinders kan lei. Navorsers is van mening dat enige versteuringe in die ouer-kind binding, veral in die vroeë kinderjare, aggressiewe gedrag uitlok.

Navorsers is van mening dat deur die regte styl van ouerskap aan te kweek, kinders dan weet wat om van hul ouers te verwag. Dit beperk dus negatiewe gedrag by die kind (vergelyk paragraaf 2.4.2). Kinders moet die geleentheid gegun word om hul ouers se dissipline- en gesagstyle openlik met hulle te bespreek. Die kans dat die kind dit

onvoorwaardelik sal aanvaar is dan groter. Gesinsvergaderings kan dus 'n groot hulpmiddel wees waar die kind en ouer 'n bepaalde tyd inruim vir openlike kommunikasie.

Tydens die middelkinderjare dra die gesin grootliks by tot die kind se ontwikkeling van positiewe verhoudings met maats (Havighurst in Thomas, 1996:57). Die kind in die middelkinderjare stel hoë eise aan hul ouers. Indien die ouer-kind binding nie sekuriteit vir die kind bied nie, kan die kind negatiewe gedrag soos aggressiewe optredes openbaar. Navorser is van mening dat ouers hul kind in die middelkinderjare se emosionele behoeftes nie moet ignoreer nie. Indien dit wel gebeur is sulke kinders wanneer hul groter is, geneig om ander te blameer wanneer dinge verkeerd gaan.

Om die ideale ouerskapstyl te volg, is nog lank nie 'n waarborg dat ouers gelukkige en gebalanseerde kinders gaan hê nie, maar die waarskynlikheid is baie hoër (vergelyk paragraaf 2.4.2). 'n Ouer se styl van kinders grootmaak moet dus gebaseer wees daarop dat die ouer altyd die regte voorbeeld moet stel. Wat kinders van die interaksie in die gesin, van naasteliefde, ordentlikheid, bedagsaamheid en goeie maniere waarneem, gaan hulle waarskynlik altyd onthou. Volgens navorser kan hierdie goeie ervarings in die kind se vroeë ontwikkeling slegs 'n positiewe uitwerking op die kind in die middelkinderjare hê wat aan soveel nuwe veranderings blootgestel word.

3.3.3 Skool en maats

Alle kinders soek aandag, veral die voorskoolse kind. Tydens die middelkinderjare vind daar 'n klemverskuiwing plaas. Die kind soek nou aandag by maats. Groepe is baie belangrik vir die middelkinderjare kind, omdat hy wil "behoort".

Harrison (1996:80) is van mening dat die laerskoolkind minder aandag by die skool soek, indien hy tydens die voorskoolse jare 'n gevoel van "behoort aan" by sy opvoeders gehad het. 'n Kind wat aandag soek se doel is om die volwassene besig te hou. Die

natuurlike reaksie van die volwassene is geïrriteerdheid en om dan die aandag tog te gee wat die kind wil hê (Harrison, 1996:82).

Navorsers is van mening dat 'n oorsaak van aggressiewe gedrag, 'n tekort aan aandag by die kind se opvoeders kan wees. Wanneer die kind dus skool toe gaan, probeer die kind op verskeie maniere aandag by maats en onderwysers kry, wat soms as negatiewe gedrag beskou kan word.

Aandagsoek het volgens Thompson & Rudolph (1992:258) vier vorme:

- **Affektief-konstruktief.** Dit is die modelkind, met die doel om die self te verbeter, nie om saam te werk nie.
- **Passief-konstruktief.** Die oulike kind, nie so energiek soos die vorige een om aandag te kry nie, maar hierdie kind is gewoonlik die onderwyser se gunsteling.
- **Aktief-destruktief.** Die steurende kind, die een wat die dag omkrap, die nar, die afwyser, die kwaaddoener.
- **Passief-destruktief.** Die lui kind wat aandag kry deur aansprake om hulp.

Sommige kinders in die middelkinderjare het 'n oorheersende gevoel vir mag, hulle wil baaspeel. Hewitt (1999:46) konstateer dat kinders wat geen kontrole oor egskeidings, verhuising, die dood en verandering van skool het nie, dikwels juis aggressief reageer om beheer en mag te kry. Die kinders is hardkoppig, argumenteer graag en het woede buie. Aggressiewe kinders is dikwels geneig om maats te terg (Smith & Brain, 2000:1). Smith & Brain (2000:1) stel dit soos volg: "*Bullying is described as aggressive behaviour normally characterized by repetition and imbalance of power*". Om maats te terg is nie volgens navorsers sosiaal aanvaarbaar nie. Hierdie kinders is dikwels dan geneig om aggressief op te tree (met ander woorde om mag te verkry) en ander van hulle af weg te stoot. Harrison (1996:83) onderskei twee vorme van mag, naamlik:

- **Aktief-destruktief.** Die rebel wat gewoonlik die groep lei.
- **Passief-destruktief.** Die hardkoppige, vergeetagtige, lui kind.

Volgens Smith & Brain (2000:3) is “terg van maats” ‘n normale deel van ‘n kind se ontwikkeling, maar onlangse studies het bewys dat die verskynsel in skole toeneem en dat dit kommerwekkende implikasies vir kinders het. Die kind wat terg, is geneig om ‘n swak selfbeeld by die slagoffer te ontwikkel wat tot depressie kan lei. Die aggressiewe kind bereik dus sy doel deur mag te verkry.

Navorsers is van mening dat die kind in die middelkinderjare wie se ontwikkelingstake nie suksesvol bereik is nie, gewoonlik seer voel en beleef dat hy onregverdig deur die lewe behandel word. Die kind se doel is dus om ander te benadeel deur weerwraak te neem. Hierdie kinders is gewoonlik ongewild by ander. (vergeelyk Harrison, 1996:83-84 en Hewitt, 1999:46.)

Tydens die ontwikkeling en groei van die kind in die middelkinderjare is dit belangrik dat die kind sy volle potensiaal moet bereik ten einde tot gesonde kinderontwikkeling te groei. Indien die kind dus op skool aggressiewe gedrag openbaar, lok dit die volgende reaksies van onderwysers en maats uit:

- Maats verwerp die aggressiewe kind, omdat sy gedrag nie sosiaal aanvaarbaar is nie.
- Sulke kinders voel minderwaardig, hulle glo nie hulle kan die lewe hanteer nie, en hul doel is om alleen gelaat te word. Ander moet nie op hulle aanspraak maak nie.
- Ongunstige ervarings en belewings in die skool mag tot aggressiewe gedrag by kinders aanleiding gee, of vererger reeds bestaande gedrag (Clarke-Stewart & Friedman, 1987:501).
- Volgens Stern & Fodor (1989:2) dra aggressiewe gedrag by die middelkinderjare dikwels by tot onderwysers se stres.
- Die onderwyser is meestal geneig om minder aandag aan die kind te gee om ongerief uit te skakel. Die aggressiewe kind kom dus agter dat hy sy sin by die onderwyser gekry het. Hierdie aggressiewe gedrag by die kind kan tot onderprestering op skool bydra.

Volgens Raath (1992:13) is motivering die dryfkrag wat die kind aanspoor om na beter prestasie te strew. Indien die kind in die middelkinderjare dus probleme ervaar is hy nie gemotiveerd om sy volle potensiaal te bereik of in die skool te ontwikkel nie. Dit is egter belangrik dat die kind self verantwoordelikheid vir sy skoolwerk moet neem.

Navorsers is van mening dat 'n aggressiewe kind ook nie in beheer van sy skoolwerk is nie, en nooit geleer het om besluite te neem wanneer hy moet leer nie. Dit is in hierdie verband van waarde dat ouers op moontlike oorsake van aggressie bewus moet wees sodat dit nie na die kind se skoolwerk oorgedra word nie. Aggressiewe gedrag by 'n kind kan 'n toestand van stres ontwikkel, en op dié manier die kind se skoolwerk nadelig beïnvloed. (vergelyk Raath, 1992:21.)

Streng en onredelike eise van ouers en onderwysers, te hoë of te lae verwagtings van ouers, onderwysers of die kind self, verwerping deur klasmaats en té streng dissipline is voorbeelde van skoolfaktore wat tot aggressiewe gedrag bydra. Navorsers is van mening dat die kind in die middelkinderjare 'n sterk sin vir regverdigheid wil hê. Die kind se belewenis dat hy nie regverdig behandel word nie, kan dus tot aggressie aanleiding gee.

3.3.4 Die omgewing

Volgens Schaefer & Millman (1981:237-238) is daar 'n aantal redes vir kinders se aggressiewe gedrag, wat onder andere die volgende insluit: frustrasies en probleme in die kind se daaglikse lewe; geweld wat in die media weerspieël word; 'n stryd of worsteling om die verkryging van besittings, byvoorbeeld speelgoed; die kind se vermoë om te fantaseer; die misbruik van alkohol en dwelms (veral by adolessente); asook die afwesigheid van 'n vaderfiguur in die lewe van veral seuns.

Ander rolspelers in die kind se lewe kan 'n invloed op die kind se ontwikkeling en wyse van aggressiehantering hê. Die kind in die middelkinderjare word meestal aan maats blootgeste (vergelyk paragraaf 2.2.5.4). Die kind het 'n behoefte aan "behoort-aan" en sal soms enigiets doen om in 'n groep aanvaar te word. Bendes in die skool kan tot

negatiewe gedrag aanleiding gee en die kind sal dit aanvaar om deel van die groep te wees. Die kind kan dus rebelleer teen dit wat sy ouers van hom verwag. (vergelyk Van Niekerk, 1992: 186.)

Elkeen van hierdie moontlike redes speel 'n rol in die kweek van aggressie by 'n kind. Enige persoonlike- of gesinsprobleem wat nie voldoende hanteer word nie, skep onvoltooidhede by 'n kind wat tot aggressie mag lei. Hierdie aggressie is dikwels nie vir lang periodes sigbaar nie en word dit dus ook nie geïdentifiseer of hanteer nie. Navorsers is van mening dat blootstelling aan negatiewe gedrag en die aanleer van hanteringswyses deel van die kind in sy middelkinderjare se ontwikkeling vorm.

Samevattend gee kinders dikwels uitdrukking aan hul emosies (Schoeman, 1996: 173-174) as gevolg van die volgende redes:

- 'n Kind leer gou dat aggressie reaksie ontlok en dat hy die nodige aandag ontvang wat hy verlang.
- 'n Kind soek nie redes om negatiewe gedrag te verander nie, aangesien aggressie dikwels 'n wapen van beheer is.
- 'n Kind genereer negatiewe energie om sy standpunt oor te dra en dit gee weereens negatiewe kontrole en mag.
- Aggressie bemagtig 'n kind en laat hom in beheer voel.
- Aggressie kan as 'n verskoning gebruik word deurdat die kind verantwoordelikheid ontduik.
- 'n Kind rig soms aggressie op homself omdat hy nie weet wat om met die gevoelens te doen nie.

Dit blyk dus dat gedrag van kinders met 'n doel plaasvind. Daar is dus ook 'n doel waarom die kind aggressiewe gedrag openbaar of aanwend. Die middelkinderjare word gekenmerk aan verskeie veranderinge en veral 'n behoefte om aanvaar te word. Struikelblokke moet dus vermy word wat aggressie kan uitlok. Vir die doeleindes van die studie word daar spesifiek klem op die aggressiewe kind in sy middelkinderjare geplaas.

Dit is egter nodig om die aggressiewe kind te verstaan ten einde kontak met die kind se gevoelens te maak. Vervolgens word die aggressiewe kind bespreek.

3.4 DIE AGGRESSIEWE KIND

Temperament is die spontane gemoedsaard van 'n persoon – sommige mense is teruggetrokke, ander babbel sonder ophou. Dit word deur genetiese, sowel as omgewingsfaktore beïnvloed en gee kleur aan die lewe, maar kan tot konflik en probleme lei – veral by kinders. Navorser is van mening dat kinders maklik verkeerd verstaan kan word en onbewustelik dwing die ouer soms die kind om anders te wees as wat hy regtig is. Aggressiewe kinders moet verstaan word en dit is die ouer se verantwoordelikheid om die oorsaak van die kind se negatiewe gedrag te bepaal. Vervolgens word die aggressiewe kind onder sekere afdelings bespreek.

3.4.1 Die ontwikkelingsfase van die kind

Volgens Du Toit & Kruger (1991:120) verander die kind se begrip van hul emosionele ervaringe merkbaar tydens die middelkinderjare. Tydens die middelkinderjare is die kind meer bewus van sy gevoelens as in sy jonger jare en word gevoelens deur interne oorsake gestimuleer (vergelyk paragraaf 2.2.4).

Die kind in die middelkinderjare maak gebruik van verdedigingsmeganismes omdat hy nie altyd weet hoe om sy gevoelens verbaal uit te druk nie. Navorser is van mening dat wanneer 'n kind nie aan sy emosies uiting kan gee nie, word hierdie emosies dus onderdruk wat dikwels tot verhoudings- en/of gedragsprobleme lei. Die aggressiewe kind het volgens navorser 'n agterstand in sy ontwikkelingstake en ervaar magteloosheid en onvoltooidhede in sy lewe.

Volgens Eastman (1994:14) raak aggressie 'n probleem vir die kind wanneer daar agterstande in die kind se ontwikkeling ontstaan. Die kind leer dus nie hoe om aggressie te beheer nie. Kinders in die middelkinderjare (tussen 8-9 jaar) behoort kontrole oor hul

aggressie te kan uitoefen. (vergelyk Schaefer & Millman, 1982:236.) Volgens navorsers is die opvoedingsproses tydens 'n kind se ontwikkeling belangrik om die kind die nodige vaardighede aan te leer om situasies suksesvol te kan hanteer. Die kind moet dus emosionele taal geleer word ten einde homself verbaal te kan uitdruk in plaas daarvan om fisiese aggressie te openbaar.

3.4.2 Die aggressiewe kind as persoon

Schoeman (1996:171) konstateer dat die aggressiewe kind dikwels voel dat hy tenagekom word ("being wronged"). Vervolgens ervaar so 'n kind dus gevoelens van pyn en onregverdigheid, en poog om deur sy gedrag mense "terug te kry". Die belangrikheid van die oorsaak of rede vir aggressiewe gedrag moet altyd in gedagte gehou word. Dit is dus noodsaaklik dat ouers die aggressiewe kind moet kan identifiseer en so gou as moontlik optree. Kinders moet geleer word dat aggressie 'n normale gevoel is. Dit is egter belangrik om aggressiewe gedrag reg te beheer sodat dit vir ander sosiaal aanvaarbaar sal wees. (vergelyk Niolon, 2000:1.)

Wanneer 'n kind egter aggressief optree, ontlok dit reaksies van skok en teleurstelling by sy ouers en ander volwassenes, wat onderdrukking en ontkenning van gevoelens by die kind tot gevolg het. (vergelyk Eastman, 1994:13.) Navorsers is van mening dat die kind sy negatiewe gevoelens en energie na binne keer, hy is dus nie in kontak met homself nie. Perls sien so 'n reaksie as 'n kontakgrensversteuring, naamlik retrofleksie (vergelyk hoofstuk 5). Kinders kry dus 'n dubbele boodskap, aangesien hul ouers hulle woede mag wys, maar kinders word nie toegelaat om dit te doen nie.

Navorsers is van mening dat kinders in die middelkinderjare leer om hul aggressie te verberg. Hierdie kind wil graag die volwassene se guns wen en tree op soos van hom verwag word. (vergelyk Niolon, 2000:1 en Tully & Brendtro, 1999:13.) Die kind beskou die verberging van sy gevoelens as deel van die hantering van aggressie. Volgens Eastman (1994:4-5) is dit daarom belangrik dat kinders hul gevoelens moet aanvaar en

besit. “Ek-boodskappe” naamlik, “As jy dit doen...voel ek kwaad...”, kan suksesvol aan kinders geleer word om gevoelens en reaksies te leer kommunikeer.

Die skrywers Oaklander (1988:207); Shaefer & O’Conner (1983:389) en Shaefer & Millman (1981:236) is dit eens dat die aggressiewe kind wat in rusies, vyandigheid en ander destruktiewe gedrag betrokke raak, oor die algemeen gevoelens van woede, verwerping, onsekerheid, angstigheid en pyn ervaar. Sulke kinders het dan ook dikwels ‘n swak beeld of opinie van hulself. Hulle is nie daartoe in staat om dit wat hulle regtig voel te verwoord nie, uit vrees dat hulle beheer gaan verloor en verder seer gaan kry as gevolg van reëls wat introjekte word.

In aansluiting by bogenoemde skrywers se mening, maak Schaefer & O’Conner (1983:389) die volgende opmerking oor die aggressiewe kind as persoon:

“Hyperaggressive children tend to feel basically unappreciated, unwanted and unloved. They may believe that they do not have whatever it takes to engage and sustain the concerned interest of others”.

Dit blyk dus dat die aggressiewe kind sy ware gevoelens van weerloosheid, magteloosheid, angstigheid, onsekerheid en die gevoel dat hy nie regverdig behandel word nie, “wegsteek” deur vyandig en opvallend op te tree, aangesien hy homself sodoende beskerm. Navorsers is van mening dat aggressie dus ‘n wapen vir die kind raak om homself te beskerm. Aggressie raak dus ‘n verdedigingsmeganisme vir die kind.

3.4.3 Karaktereienskappe van die aggressiewe kind

Volgens Eastman (1994:15); Oaklander (1988:206); Schaefer & Millman (1982:236) en Stern & Fodor (1989:3) is die volgende eienskappe kenmerkend by die aggressiewe kind:

- Neiging tot impulsiwiteit;
- Irriterend en ongehoorsaam;
- Onvermoë om gevoelens te verbaliseer;

- Selfgesentreerd en dominerend;
- Kan nie kritiek hanteer nie;
- Kan nie veranderinge en stres hanteer nie;
- Kan nie kalmere wanneer hy aggressief is nie;
- Baklei voortdurend met ander;
- Gebruik woorde as 'n wapen;
- Geen verantwoordelikheid nie;
- Tekort aan selfregulasie en
- Swak selfvertroue.

Navorsers is van mening dat daar teen veralgemening en etikettering gewaak moet word, maar dat bogenoemde eienskappe eerder as 'n riglyn moet dien vir die moontlike beeld van 'n aggressiewe kind. Die eise van die middelkinderjare en skoollewe is groot en geen ouer kan sy kind van probleme vrywaar nie. Alleen deur die korrekte hantering van die kind en die regte opvoeding kan die kind dít word wat hy behoort te wees.

3.5 VOORKOMING VAN AGGRESSIE

Volgens Eastman (1994:17) is ouers se gedrag en houding teenoor die kind en teenoor hulself 'n belangrike faktor tydens die kind se ontwikkeling. In hoofstuk twee is die verskillende ouerskapstyle bespreek. 'n Ouer kan outokraties, demokraties, permissief of 'n onbetrokke ouer wees. Indien ouers vir hul kinders 'n voorbeeld stel en elke kind verantwoordelikheid aanleer, kan die verhouding sukses behaal. Direkte kommunikasie en die stel van grense is belangrik. (vergelyk Eastman, 1994:21-23.)

Die volgende riglyne van Schaefer & Millman (1982:238-239) vir die voorkoming van aggressie word bespreek:

- **Vermy foutiewe opvoedingstyle.** Die afwesigheid van voldoende dissipline en 'n negatiewe houding by ouers lei dikwels tot aggressiewe kinders. Ouers met 'n outoritêre ouerskapstyl leer hul kinders dikwels verkeerdlik om alle grootmense se

gesag onvoorwaardelik te aanvaar en te respekteer. Die kind ontwikkel dan soms blindelings en onlogiese gehoorsaamheid teenoor almal in gesagsposisies (vergelyk paragraaf 2.4.2). Die ouer wat nie affeksie toon en oormatig straf, veroorsaak 'n aggressiewe en rebelse kind weens hierdie swak opvoedingstyl. Maree (1990:48) is van mening dat 'n té streng opvoedingstyl nadelig vir die kind kan wees. Kinders moet leer om hul eie menings te vorm en uit te spreek. Samevattend speel die tipe ouerskapstyl 'n groot rol in 'n kind se ontwikkeling. As 'n kind met kritiek saamleef, leer hy om te veroordeel. As 'n kind met aanmoediging saamleef, leer hy selfvertroue. As 'n kind met lof saamleef, leer hy om te waardeer. As 'n kind met vriendskap saamleef, leer hy om liefde te vind.

- **Beperk blootstelling aan televisiegeweld.** Die kragtige invloed van geweld wat op televisie verskyn op 'n kind, is reeds deur navorsing bewys. Volgens Tully & Brendto (1999:13) hou geweld op televisie ernstige gevolge vir die kind in en kan kinders hul skoolloopbaan met ontwikkelingsprobleme begin. Kinders in die vroeë ontwikkelingsfase is geneig om met karakters te identifiseer en kan selfs byvoorbeeld dink dat negatiewe gedrag van die karakter sosiaal aanvaarbaar is. Die beperking van blootstelling aan hierdie geweld is dus die ouers se verantwoordelikheid. Die ouer moet programme baie deeglik kies, saam met die kind kyk en sy kyktyd beperk.
- **Versterk lewensgeluk.** Mense wat in hulself gelukkig is, gee vir hulself, maar ook vir ander om. Indien 'n kind goed oor homself kan voel, sal hy ook teenoor ander goed kan voel. Om goed te voel oor jouself beteken om 'n positiewe selfbeeld te hê. Dit beteken dat die kind in kontak met homself en sy omgewing is, en ook in beheer van sy situasie is.
- **Beperk huwelikskonflik.** 'n Kind leer gewoontes by ouers aan. Indien daar konstante konflik, rusies en selfs aggressie is, leer die kind daardie sosiale gedrag aan. Indien ouers positiewe hanteringsmeganismes vir konflik het, kan dit vir die kind 'n goeie geleentheid wees om daardie gedrag aan te leer. Konflik binne die gesin kan dus positief wees indien dit reg en opbouend hanteer word.

- **Voorsien fisiese uitlaatkleppe.** Elke kind moet die geleentheid kry en aangemoedig word om aan oefening deel te neem en om buite te speel. Hierdie aktiwiteite kan spanning en aggressie verminder. Die luister en saamsing met musiek kan 'n uitlaatklep vir die kind wees. Hierdie aktiwiteit kan die ouer-kind binding versterk. Ouers moet aan kinders leer dat dit “normaal” is om soms aggressiewe gevoelens te mag ervaar, maar sosiaal aanvaarbare uitlaatkleppe moet aan kinders voorsien en geleer word, soos byvoorbeeld 'n slaansak, tennis ensomeer.
- **Verander die omgewing.** Die huislike omgewing moet so ingerig word dat die kind genoegsame leefruimte, hetsy binne of buite die huis het. Die omgewing kan volgens Oaklander (1988:207) 'n invloed op die kind se gedrag hê. Indien 'n kind nie uitlaatkleppe vir speel by die huis het nie, moet ouers geleentheid skep om hul kind te neem waar hy kan speel. Navorser is van mening dat die bevolking met gepaardgaande finansiële probleme in Suid-Afrika, toeneem en dat meer gesinne hulself in goedkoper behuising vestig. Kinders het 'n behoefte aan vryheid en ruimte om te speel - ouers moet hierdie behoeftes in ag neem.
- **Beloning van aanvaarbare gedrag.** Ouers neem aanvaarbare gedrag dikwels as vanselfsprekend en vergeet om dit te beloon. Gedrag wat nie aggressief is nie, moet dus beloon word. Kinders wat erkenning kry, voel deel van die gesinsopset, want hulle word aangemoedig om individualisties ten opsigte van hul eie menings te wees. Later in hul tienerjare is die kind wat beloning vir sy gedrag ontvang, meer geneig om hom na sy ouers te wend in die geval van 'n krisis.
- **Ignorering van gedrag.** Die ignorering van aggressiewe gedrag moet in balans wees met die erkenning van positiewe gedrag. Indien die kind se eie lewe of die van ander nie in gevaar is nie, of die risiko van besering loop nie, dan moet die ouer daarop let om die aggressiewe gedrag te ignoreer en slegs aanvaarbare gedrag te erken.

- **Aanleer van sosiale vaardighede.** Navorser is van mening dat kinders nie meer die basiese beginsels van sosiaal-aanvaarbare gedrag geleer word nie. Die laerskoolkind word dikwels geleer om hul probleme uit te baklei en nie uit te praat nie. Hierdie kinders en waarskynlik ook hul ouers moet die basiese lewensvaardighede of alternatiewe maniere om gedrag te verander, aanleer.
- **Selfbewustheid.** Indien kinders van hul behoeftes bewus is en hulself ken, is die ontstaan van aggressie ook minder, aangesien die fokus op die kind se behoeftes val. Die aggressiewe kind is geneig om die fokus eerder op 'n ander persoon te plaas, omdat hy nie in kontak met sy gevoelens is nie. Die junior primêre skoolkind moet leer om van sy gevoelens bewus te wees, aangesien hy aan verskeie veranderings en nuwe gevoelens blootgestel word.
- **Meer volwasse toesig.** Die betrokkenheid van volwasse toesig by jonger kinders is dikwels nodig vir die afweer van aggressiewe gedrag.
- **Eetgewoontes en allergieë.** Volgens Maree (1990:48) kan verkeerde eetgewoontes en die moontlikheid van allergieë ook as voorkomingsmaatreël ondersoek word.

Navorser is van mening dat aggressie op verskeie maniere voorkom kan word. Die kern van die voorkoming van aggressie lê by die ouerhuis. In hoofstuk 2 is die invloed van die gesin op die kind se ontwikkeling duidelik weergegee. Van kleins af leer die kind sy ouers se gewoontes aan. Dit is die ouers se keuse om hulle kind op te voed sodat sy gedrag sosiaal-aanvaarbaar vir die res van die gemeenskap kan wees. Navorser beleef in die praktyk dat geen ouer opgelei word vir ouerskap nie. Daar bestaan 'n behoefte by ouers om meer kennis te bekom rakende positiewe bindings met kinders om sodoende sosiaal-onaanvaarbare gedrag te voorkom. Die aggressiewe kind is moeilik om te hanteer, en ouers en terapeute benodig dus die nodige riglyne en hanteringsmeganismes om die aggressiewe kind te verstaan en te beheer.

3.6 DIE HANTERING VAN DIE AGGRESSIEWE KIND

Kinders wat baklei, verberg dikwels die werklike rede of bron van hul woede. In terapie is dit belangrik om nie dadelik van die aggressie melding te maak nie, maar om te begin met dit waarvan die kind hou en dan geleidelik in die rigting van sy direkte gevoelens te beweeg. Dit dra tot die vertrouensverhouding tussen terapeut en kind by. Navorser is van mening dat die aggressie spontaan in terapie na vore sal kom. Oaklander (1988:209) konstateer dat: *“It is no wonder that anger is like some awful lurking monster continually having to be pushed down, suppressed, deflected and avoided”*.

Daar is geen vasgestelde reëls wanneer dit by die hantering van aggressie kom nie – wat vir een kind werk, sal nie noodwendig dieselfde uitwerking op ‘n ander kind hê nie. Navorser is van mening dat terapeute en ouers moet beseft dat daar in die proses van ‘n kind se ontwikkeling en grootmaak ‘n tyd vir alles is: ‘n tyd om te help en ‘n tyd om terug te staan. ‘n Tyd om betrokke te wees en om streng te wees. Kinders word vir die toekoms grootgemaak. Sy karakter bepaal hoe hy as volwassene gaan funksioneer. Aggressiewe kinders het grense en leiding nodig om veilig te voel, produktief en vreugdevol deur die lewe te gaan. Die hantering van die aggressiewe kind in die middelkinderjare deur terapeute en ouers word vervolgens bespreek.

3.6.1 Tegnieke in die hulpverleningsproses van die aggressiewe kind

Volgens Thompson & Rudolph (1992:490-491) kan die volgende tegnieke in terapie handig wees in die hulpverleningsproses aan die aggressiewe kind:

- Die aggressiewe kind het dikwels ‘n lae selfbeeld en het dus ‘n behoefte aan beheer, ondersteuning en raad in alle aktiwiteite.
- Die terapeut moet geleentheid bied vir die ontlading van emosionele energie deur aktiwiteite gereeld af te wissel. Konstruktiewe ontlading deur middel van spel soos hardloop, fietsry en ander soortgelyke aktiwiteite kan aangemoedig word.

- Die terapeut moet groeps- of gesinsgesprekke inisiëer om onderliggende gevoelens te uiter en die oorsake van die aggressie te bespreek. Besluit saam met die kind op alternatiewe hanteringswyses.
- Moedig verantwoordelikheid, samewerking en gedeelde belange aan deur spesifieke take aan die aggressiewe kind toe te ken waardeur hy 'n gevoel van beheer en sukses kan ervaar.
- Voorbeelde van aanvaarbare en onaanvaarbare gedrag kan aan die kind met behulp van rollespel geleer word ten einde negatiewe gedrag te probeer beheer of te voorkom.
- Verskillende mediums naamlik, dagboekhouding, fantasiespele, onvoltooide sinne en aktiewe luister na die kind kan die oorsake van aggressiewe gedrag uitwys en moontlike hantering daarvan vergemaklik. Die terapeut moet 'n deeglike assessering van die kind doen. Oaklander (1988:206) sluit hierby aan wanneer sy meld dat: "Children who are aggressive and acting out are easier for me to work than children who are inhibited and withdrawn". Navorsers stem saam met Oaklander dat aggressiewe kinders wat hul aggressie in terapie deel makliker in kontak met hulself kom as kinders wat hul aggressie na binne keer.
- Dit is belangrik om die kind se aggressie te verstaan. Die kind gebruik sy aggressie as wapen om homself te beskerm, maar wys ook tekens van 'n behoefte aan hulp en alleenheid.

Die oorsake van aggressie moet volgens Tully & Brendtro (1999:13) verstaan word alvorens suksesvolle terapie met die kind kan realiseer. Dit is belangrik dat die terapeut tydens die assessering kalm moet wees. Dit bied vir die kind sekuriteit om te weet dat al is hy nie in beheer nie, die terapeut wel in beheer is.

3.6.1.1 Die benutting van groepe

- **Terapeutiese groepe:**

Volgens Thompson & Rudolph (1992:485) help groepsdruk dikwels om aggressiewe gedrag te verander. Die skrywers haal Carlin en Armstrong se tegniek aan om aggressiwiteit te verminder en samewerking in die groep aan te moedig. Die terapeut gee 'n beloning as die groep saamwerk. Boetes vir die swak gedrag van 'n lid word op die groep as geheel toegepas. Die bedrag minus die boete word gelykop onder die lede verdeel, maar die oortreder kry dan geen beloning nie.

Die aggressiewe kind in die middelkinderjare wil dus graag 'n gevoel van “behoort-aan” hê. Die hantering van aggressie kan dus aangehelp word deur middel van groepe kinders wat saam kan erken dat hul probleme ervaar. Eastman (1994:61-62) noem 'n paar riglyne wat die laerskoolkind kan help om in sy portuurgroep aan te pas. Die ouer en die terapeut kan die kind ondersteun om beter verhoudings met maats te bou deur middel van die volgende riglyne:

- Die ouer of terapeut kan die kind motiveer om die spottery of tergering van maats te ignoreer en nie kwaad te word nie, want dan word die kind net meer geterg – die kind voel dus nie in beheer nie, raak magteloos en kwaad. (vergelyk Smith & Brain, 2000:2.)
- Kinders kan geleer word om 'n nuwe stokperdjie te begin. Hul aandag word dan verplaas na iets wat lekker is – iets wat die kind goed kan doen. So versterk die kind sy selfbeeld volgens Tully & Brendtro (1999:14) en is dus meer gemotiveerd.
- Die ouer kan die onderwysers ontmoet om die kind se spesifieke behoeftes te bepaal en/of probleemgedrag by die skool vas te stel.
- Ouers en terapeute moet die kind motiveer om nie net altyd te wil “oorleef” nie, maar ook op sy eie manier 'n gevoel van “behoort-aan” te kry.
- Kinders moet geprys word wanneer rusies op 'n konstruktiewe manier, en nie net altyd met die vuiste hanteer word nie.

‘n Kind sal uiting aan sy gevoelens gee so ver as wat die terapeut hom sal toelaat.

Kinders se vermoë om in die wêreld te oorleef en te groei, hang daarvan af of hulle die verskil kan onderskei tussen die dele van hul lewe waarvoor hulle beheer het en die waarvoor hulle nie het nie; die omvang van hulle mag oor die dinge wat hulle wel beheer en hoe om aan te pas by dít wat hulle nie kan beheer nie. Die aggressiewe kind het juis ondersteuning nodig om sy gevoelens te kan beheer en in kontak met homself te kom.

3.6.2 Die terapeut se vier fases in die hantering van die aggressiewe kind

Vir die hantering van aggressie word daar vervolgens na Oaklander (1988:209) se vier fases vir die hantering van die aggressiewe kind gekyk.

- Bied aan die kind praktiese metodes om aggressie uit te druk.
- Die terapeut moet hulp aan die kind verleen deur middel van verskillende tegnieke om die werklike bron en oorsprong van die aggressiewe gevoel in die teenwoordigheid van die terapeut te identifiseer.
- Kinders moet die geleentheid gegun word om verbaal en direk aan die betrokke persoon te sê wat hulle werklike belewenis was.
- Die kind moet deur middel van gesprekvoering oor die begrip aggressie ingelig word, asook die oorsake, die uitwerking en die hantering daarvan.

Ten einde ‘n riglyn vir die terapeut en ‘n samevatting daar te stel waarvolgens aggressiewe gedrag by kinders aangespreek en hanteer kan word, word die stappe in die terapeutiese proses volledig in hoofstuk 5 bespreek. Die gestaltbenadering dien as basis in die hulpverleningsproses.

Indien dit dus tydens terapie blyk dat die kind se aggressiewe gedrag die oorsaak van gesinsfaktore soos opvoedingstekorte en swak gesinsverhoudings is, moet die ouers by die terapie betrek word ten einde die binding tussen ouer en kind te versterk. Kinders se lewe gaan met aggressie gepaard en geen ouer kan kinders voortbring wat nooit aggressie ervaar nie. Die kind moet dus geleer word om dit self te besef en hulle eie kragte daartoe

inspan om hulle aggressie te oorwin, of ten minste in staat te wees dat aggressiewe gedrag hulle nie oorspoel, en sodoende magteloos maak en verhoudings negatief beïnvloed nie.

3.6.3 Riglyne aan ouers in die hantering van hul aggressiewe kind

Volgens Van der Merwe (1996:25-26); Oaklander (1988:304-311) en Niolon (2000:2) is dit nie moontlik om met die kind in isolasie te werk nie. Ouers moet tydens assessering teenwoordig wees en ook later in die terapie. Deur die ouers se betrokkenheid in die terapiessessies leer hulle ook van die terapeut deurdat die terapeut sekere tegnieke gebruik wat hulle ook tuis kan toepas. Die kind in die middelkinderjare het steeds 'n behoefte aan sy ouers se betrokkenheid in sy ontwikkeling. Die laerskoolkind begin wel stadig selfstandig word en bande met sy ouers losmaak. Die ondersteuning en liefde van sy ouers het steeds 'n groot invloed op die kind se optimale ontwikkeling, en of sy gedrag aanvaarbaar gaan wees of nie.

Navorsers is van mening dat ouers tydens terapie tot die versterking van die aggressiewe kind se selfbeeld bydra. Die rolmodel wat die ouers in die huis stel, sal die aggressiewe kind beïnvloed en moet deur die terapeut beklemtoon word. Volgens navorsers het heelwat ouers die volgende stelling soos deur Riker & Riker (1982:167) gemaak, uit die oog verloor: *“Even when mothers and fathers aren't around, their influence remains. Parent attitudes, preferences, and rules always affect the way that the sibs get along”*. Gevolglik kan probleme eintlik hierdeur voorkom word.

Vervolgens word kortliks na 'n paar riglyne verwys, soos uiteengesit deur Thompson & Rudolph (1992:484); Schaefer & Millman (1981:239-245); Oaklander (1988:282-283); Maree (1990:47-48) en Niolon (2000:3-5) wat deur ouers in die hantering van hul aggressiewe kind gevolg kan word:

- Wys aan jou kind dat jy hom liefhet en aanvaar hom onvoorwaardelik (met sy humeur of aggressiewe gedrag).

- Luister na, erken en aanvaar jou kind se gevoelens.
- Waak teen 'n té streng opvoeding, 'n veroordelende houding en onnodige raad. Gee aan jou kind die geleentheid om sy eie mening te vorm en uit te spreek. Wees regverdig.
- Laat jou kind aan inspannende sport deelneem, so gereeld en getrou as moontlik. Skep ook geleenthede waar jou kind op 'n informele wyse kan bal-skop, met klei speel en rondhardloop ten einde van die oortollige aggressiewe energie ontslae te raak.
- Laat jou kind na sy tipe musiek luister en selfs saam sing/skree, en probeer om hom nie daaroor tereg te wys nie, aangesien musiek 'n ontladende effek op die kind het.
- Maak seker dat jou kind voedsaam en gebalanseerd eet.
- Beloon bevredigende gedrag van jou kind deur hom te prys of self iets konkreets te gee, soos byvoorbeeld 'n nuwe bal.
- Leer aan jou kind van kleintyd af bevredigende en aanvaarbare sosiale vaardighede en konflikhanteringsmeganismes.
- Soms is dit nodig om jou kind op 'n konsekwente en redelike wyse te straf deur hom byvoorbeeld kamer toe te stuur totdat hy afgekoel het. Schaefer & Millman (1981:244) en Thompson & Rudolph (1992:485) verwys na hierdie tegniek as "time-out".
- Kinders en ouers kan saam 'n lys opstel van reëls aangaande rusies en konflik in die gesin. Indien 'n kind een van die reëls verbreek, vra die ouer hom wat die reël omtrent bakleiery is. Laat die kind die reël en die waarde daarvan herhaal.
- Deur middel van groep- of gesinsbesprekings kan daar gefokus word op die gevolge van aggressiewe gedrag, hoe die res van die gesin aggressie beleef, die gevolge daarvan, asook wyses waarop konflik en gevoelens meer konstruktief hanteer word.

'n Oorsaak van aggressie is volgens Lingren (1996:1) dat beide ouers en kind gedurig met mekaar in 'n magstryd is. Hierdie wedloop hou aan totdat die kind ná adolessensie die huis verlaat. Lingren (1996:2) is van mening dat hierdie magstryd toegeskryf kan word aan die volgende redes: die kind wil sy eie menswees ontdek en onafhanklik wees, maar aan die ander kant steeds afhanklik van hul ouers se ondersteuning en leiding wees.

Tegnieke om die magstryd tussen ouer en kind te verminder en te hanteer, word volgens Lingren (1996:2-3); Eastman (1994:80); Luhn (1992:101) en Erasmus (1988:18-190) soos volg bespreek:

- Ouers moet fokus op wat regtig fout is, kalm bly en onthou wie in beheer is.
- Die daarstelling van reëls is belangrik. ‘n Kind het ‘n behoefte aan reëls en grense, dit laat die kind veilig voel.
- Die ouer moet redelike verwagtings hê.
- Skep die regte atmosfeer om met die kind te kommunikeer (nie-verbale gedrag speel ‘n belangrike rol).
- Spandeer positiewe tyd saam met jou kind.
- Neem jou kind se gevoelens in ag. Eastman (1994:82) konstateer dat die kind in die middelkinderjare graag aan ‘n groep wil behoort. Indien aggressiewe gedrag by kinders ontstaan, kan ouers skoolgaande kinders help om hul aggressie te beheer sodat hulle in ‘n groep aanvaar kan word.
- Gebruik ek-boodskappe. Ouers sê nie altyd wat hulle regtig innerlik voel en beleef nie. Verberging van gevoelens lei tot dubbele boodskappe by die kind. Dubbele boodskappe maak dit vir die kind moeilik om te verstaan. Navorser is van mening dat kinders se gedrag beïnvloed word op die wyses waarop ouers kommunikeer. Dit is noodsaaklik dat kinders ouers se bedoelings reg verstaan.
- Die volgende eienskappe kan ouers help om die aggressiewe kind se gedrag te verander en te verstaan: wees demokraties, positief, prys jou kind vir aanvaarbare gedrag, kry professionele hulp indien beheer nie meer uitgeoefen kan word nie en verwag steeds uitbarstings – aggressie bly ‘n normale gevoel. (vergelyk Erasmus, 1988:19 en Eastman, 1994:149.)

Navorser is van mening dat wanneer kinders skool toe gaan dit ‘n totaal vreemde situasie vir die kind en die ouers is. Die nuwe omgewing lyk, ruik en voel heeltemal anders as waaraan die kind gewoond was. Sosialisering stel nuwe eise. Die kind moet leer om in verhoudings met volwassenes, ouer kinders en klasmaats aan te pas. Indien kinders nie

sekuriteit beleef wanneer hulle skool toe gaan nie, verloor hulle makliker beheer en om hulleself te beskerm, kan aggressiewe gedrag na vore kom.

Die ouer-kind verhouding is in hierdie tyd belangrik om die kind te help om aan te pas. Dit is vir ouer en kind noodsaaklik om vas te stel hoe die aggressie ontstaan het. Beide ouers en kind kan dus by terapie baatvind, omdat die ouer en kind van hul gevoelens bewus word. Sodoende kan die verhouding van beide versterk word.

3.7 SAMEVATTING

Die vroeë identifisering van aggressie by kinders is een van die belangrikste stappe in die voorkoming daarvan. Aggressie is 'n natuurlike, refleksiwige gevolg van frustrasie. Die kind in die middelkinderjare het sekere mylpale in sy ontwikkeling wat hy in sy skooljare wil bereik. Indien hierdie mylpale of doelwitte geblokkeer word, kan aggressie by die kind ontstaan. Kinders gebruik verskillende maniere om aan hulle aggressie uiting te gee. Aggressiewe gedrag in die middelkinderjare kan die kind se ontwikkeling negatief beïnvloed, sy maats en onderwysers kan hom verwerp omdat aggressie as sosiaal onaanvaarbaar in die skoolopset beskou word.

In die hoofstuk word daar verskeie redes of oorsake vir aggressie gegee. Kinders het basiese behoeftes wat bevredig moet word, indien hierdie behoeftes nie bevredig word nie, baklei die kind. Die kind openbaar dikwels aggressie om homself te beskerm. In die middelkinderjare leer die kind nog om sy emosies te beheer. Soms is sy gedrag onaanvaarbaar en is hy ongewild by sy maats. Dit gee tot 'n swak selfbeeld by die kind aanleiding, omdat die kind in die middelkinderjare graag wil "behoort".

In hoofstuk 2 is die belangrikheid van die gesin in die kind se lewe bespreek. Indien die kind in die middelkinderjare geen liefde en sekuriteit vanaf sy opvoeders ontvang het nie, kan dit tot aggressiewe gedrag by die kind aanleiding gee. Die rol van die ouers speel dus 'n belangrike rol.

Aggressie bied mag aan die kind. Aggressiewe kinders is dikwels geneig om hul aggressie op ander te plaas en ander die skuld te gee vir hul optredes. Daar is altyd 'n rede vir aggressie. Die kind in die middelkinderjare moet verseker word dat hy eendag 'n goed aangepaste, verantwoordelike en selfversekerde volwassene gaan word. Grense tydens die ontwikkeling van die kind speel 'n belangrike rol. Indien die kind aggressiewe optredes openbaar kan dit nadelige invloede op sy verhouding met sy ouers, onderwysers en maats hê. Dit is nodig om vroegtydig aggressiewe gedrag by kinders te identifiseer en bewus te wees van die eienskappe waaraan hierdie kinders gekenmerk word. Sodoende kan aggressie voorkom of beperk word.

Tydens terapie met die aggressiewe kind word die kind bemagtig om in kontak met sy gevoelens te kom. Die kind het leiding nodig om veilig te voel en vreugdevol deur die lewe te gaan om sodoende sy gesonde ontwikkeling van kindwees te bereik. Die hantering van aggressiewe gedrag by kinders deur ouers is van groot belang, omdat die kind na skool weer huis toe gaan en ouers moet toegerus word om die kind te beheer. Die ouers kan ook tydens terapie toegerus word met sekere riglyne om hul aggressiewe kind te verstaan en te hanteer ten einde hul verhouding weer te versterk.

Opvoeding is nie 'n eenrigtingsreis nie. Die kind leer van kleins af dat sy ouers weg kan gaan, maar weer terugkeer. So ook met die skoolgaande kind wat skool toe gaan en weer terug huis toe kom. Die basis van die ouer-kind verhouding is vertroue. As die verhouding geslaagd en gesond is, kan die kind tot sy volle potensiaal ontwikkel en sosiaal-aanvaarbare gedragswyses aanleer. In hoofstuk 4 word die ouer-kind binding bespreek.